

Joulukuu
5. päiv
2019

Nummör
24 (452)

Leht mass 0,50 €

UMÄ LEHT

VANA - VÖROMA A RAHVA UMAN KEELLEN LEHT

Kõivu Madissõ loomingu tähtsusest ja tähendusest

Kae lk 2

Ilosidõ umakeelitside pühhi-suuvõga vehverkoogi

Kae lk 3

Õnnõligu lõpuga lugu varra kinni pantust ahosiibrist

Kae lk 4

Tunnustusõ saanu kultuurikõrraldaja. 29. märdukuul tunnustõdi Põlva maakunna silmäpaistvit ettevõttit ja seldsielo vidäjit. Tiitli «Põlva maakunna sädeinimine 2019» anti Rāpinā kandi kultuurikõrraldajalõ Trumsi Margele. Trumsi Marge om Ruusa ja Rāpinā kandin kultuuriello vidānū 30 aastakka, kõrraldanu ettevõtmisi ja suvõlavastuisi. Marge lõud, et tankandin asju vitā avitas täl tukõv juuritundminõ. «Ma esi olõ kõik aig ummi juuri man olnu ja ei olõ är käünü.» kõnõlõs Trumsi Marge ja ütles mano, et vast avitasõ juurõ ja umakandi kultuur ka täämbā nuuril maalõ jää. Marge perämāde ao üts suurõmb tegemine om olnu EV100 Põlva maakunna koordinaatori tüü. Tulõvas aastas om Rāpinā valla kultuurikeskust juhataval Trumsi Margel plaanin hulk tegemiisi Rāpinā kihlkunna 390. aastapäävā tähistamisega.

UL

Film tugõvist külänaisist

RAHMANI JAN

Lõuna-Eestin om üts külä, kon ütski miis ei elä niikavva, et nännü uma 40. aasta sünnüpäivä. Tuuperäst omma naasõ pia kõik maatuü hindä kätte võtnu ja mehe närvetüse. Säänest luku jutustas Vahtsõn-Roosan ja Haani-maal üles võet vahtsõnõ lühkü film «Virago».

Pääle tuu, et kõik film om Lõuna-Eestin üles võet, lüü filmin taustanäütlejān ütēn ka hulga paiklikku rahvast. «Seo musta komöödiä lugu om härgütüst saanu mu koduküläst Vahtsõst-Roosast, kon mehe ülearru varra Liiva-Hannussõ manu mine-mä tüküsse.» seletās filmi stsenarist ja režissõör Kirchi Schneideri Kerli.

Filmitegijä jutu perrä kais filmin kitsambalt põllist sugudõvaihõlist konflikti, miä om pildikiilde pantu läbi tugõvidõ ja päalenakkajidõ maanaisi. Nuu käändvā pää pääle traditsioonilidsõ suurolli, ku tegevä «miihitõid» parõmbalõ ku näide tõõsõpoolõ. A laemalõ kaes film võigõlust inemise tahtmiisi ja timä saatusõ vaihõl. «Ütelit puult kõnõlõs film Eesti maamihi traagilidsõst saatusõst, a tõsõst külest om taa avvustusavaldus mi tugõvilõ maanaisilõ, kiä vapralõ maaelu ilu ja valuga

Kaadri filmist «Virago». Alomadsõ pildi pääl mängvā päätegelāisi Ulfisaki Juhan ja Tauraitē Tiina.

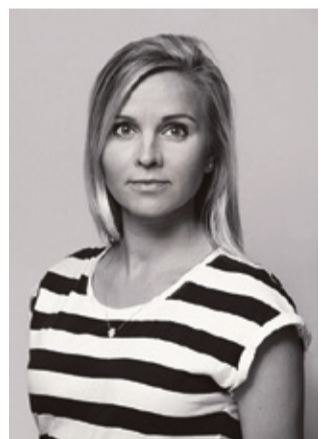
silm silmä vasta saivsa,» seletās tā. Filmi päälkirās pand Kerli «Virago», selle et tuu ladina keelest tulnu sõnaga om läbi ao kutsutu nii kangit ku ka vainulikkõ naisi.

15 minotit pikä filmi edimäde näütämise olli seo süküs Kanadan Montrealin ja Poolan Varssavin. Eestin sai filmi edimäst kõrda nätä Tañnan festivaali PÖFF aigu 24. märdukuul. Režissõör luut, et vast jõud «Virago» ütēn tõisi kodomaisidõ lühkeisi filmega pia ka kinno.

Kirchi Schneideri Kerli om Võromaalt Vahtsõst-Roosast peri stsenarist ja režissõör. 2019. aastagal lõpõt tā Ameerikan Miami ülikoolin doktorantuuri meediakommunikatsiooni eriala pääl. 2018. aastaga suvõl tekk tā režissõõritüüd OÜ Nafta Films tettü lühkü filmi «Virago» man, mink stsenaariumi tā opitüü käügün kirot.

Miamin om Kerli ütēn naisfilmitegijide rühmān, mink loomingu lahk-sas armastusõ ja seksuaalsusõga kõüdetüt musta komöödiä vormin.

Parhilla tege Kerli nii täüspikā mängufilmi ku ütē lühembā seriaali stsenaariummi.

Põlitsidõ kiili aastaga lõpu tsõõriklaud

2019. aastak olf kuulutõt üleilmalidsõs põlitsidõ kiili aastagas. 16. jõulukuul peetās Karilatsi vabaõhumuusõumin kokkovõtva tsõõriklaud, kon kõnõldas mi kandi põlitsidõ kiili täämbädsõst saisust. Ligemb teedüs meiliaadrõsi info@uralic.org päält.

Võro talvõfestival kõnõlõs vana ao asõst

Võrol Kandlõ kultuurimajan peetās 5.–7. joulukuul latsilõ ja perrile mõtõldut talvõfestivaali. Saa kaia tiatrit, meisterdä ja jõulukuust ehti.

Ligembät teedüst saa kaia internetin kodolehe vorukan-nel.ee päält.

UL

VANA-VÖROMAA KÄSITÜÜ, SÖÖGIKRAAM JA VÖROKEELITSE RAAMATU

9.-20. DETSEMBRIL

TÜÜPÄIVIL KELL 10-17 VÖRO VÖRO INSTITUUDIN TARTO UULITS 48, VÖRO LIIN

VANA-VÖROMAA KÄSITÜÜ

JÕULUMÜÜK

Tegüsä kodanigu tege rõõmsas hää kogokund

RAHMANI JAN

Minevā nātāl tunnustõdi Võro maakunna tegüsāmpi inemiisi ja ütisiisi. Maakunna tegüsāmbās kodanikus 2019. aastagal valiti Karula kihlkunnan Kaika kandin toimõndav Freibergi Lilian.

Kõgõ suurõmb «aktivisti-tegevüs» om Lilianil Kaika seldsimaja tegemiisi kõrraldaminõ. Kaika vanan koolimajan Kaikamäel käävā kuun latsi ansambli, Kaika kuur, omma kontsõrdi, kõrra kvartalin peetās kõrtsiõdagut. Ja ümbre-kaudnõ rahvas saa pitä ka sünnüpäivi ja matussit.

«Minnu pand taa maja käügünhoitmisõga tegelemä seo kant esi. Neo inemise. Seo om niivõrd lahe kogokund. Taa saa kokku esi kogokundõst, mitte õnne noist, kellega ma esi roh-

kõmb läbi käü. Mul om kõgõ hää miil, ku kiäki, kes ei olõ pikkä aigu Kaikamäel käünü, jäl sinä tulõ ja avastas vahtsõst hindä jaos paiga, kos tā om kunagi koolin vai pidul käünü. Kaikamäe mõtõ om, et esisugumadsõ kogokunna saanu kah kokku. Lisas om tan pallu latsi ja nuuri, kes tahtva midägi tetä, ja suuri inemiisi, kiä inspiirivā uma olõkiga. Seo külāmaja piät tan olõma ja tuuperäst ma võtsõ taa hindäle kaala pääle.» kõnõlõs Freibergi Lilian.

Lisas seldsimaja tegemiisile om Lilian Karula rahvuspargi man kultuuriperändüse asatundja. Ka tuu tüü man omma tähtsā kogokunna jaos kõrraldõtava koolitusõ ja opipäävā.

Nigu tegüsil inemiisil õks, om ka Freibergi Lilianil viil tegemiisi: näütuses 100-pääliline lambakar, midä tā hää ja pehme villa saamisõs pidä ja arõtas.

Teküs kodanik Freibergi Lilian Ähijärve veeren.

RAHMANI JANI PILT

90 aastakka Kõivu Madissõ sündumisest

5. jõulukuul saa 90 aastakka tunnõt kirämehe, filosoofi ja füüsiku Kõivu Madissõ (1929–2014) sündumisest. Tämbädse Uma Lehe märgotuskütle pääl püvvämi märki Kõivu Madissõ tähtsusest ja tähendusest, toda võro keele ja kultuuri mättä otsast. Tsi-pakõsõ toomi är ka sündmüisi ja asjo, miä Madissõ sün-nüaastapäävä aigu tetäs.

Kõivu Madis olf üts kimmäs võro keele ja kultuuri liikmise herätäjä. Timä ütten Lõhmus-sõ Aivoga kirotoit näütemäng «Põud ja vihm Põlva kihelkonnas...» olf üle hulga ao üts pikembit ja võimsambit tekste, miä võro keelen trüküst tulf. Pääle tuud naksi pia Kaika suvõülikooli ja töösõ suurõmba võrokeelidse ettevõtmisõ. Kõivu

Madis olf tuul aol kõgõ ummi tegemiisiga võro keele ja kultuuri vahtsõtsündümise man.

Mul olf avv Madist suvõ-ülikooli kaudu tunda ja mitmõl kõrral pikembätki juttu aia. A üts juhtuminõ om jäänü hämä-räs. Olf 1994. aasta lõpp vai 1995. alostus. Lätsi Tarto üli-kooli raamadukokko, kon rõiva-hoiun astõ Madis mullõ ligi, pit-sif kätt ja ütelf: «Pällo õnnõ!»

Es tihka küssü, mille puhul, mõista-s kuigi olla. Ei mõista siiamaalõ parõmbat seletüst märki, ku et tuud aigu olf väl-lä tulnu ja popis saanu laul «Kõndõtraat». Kas tõtõstõ pidi tunnõt mõtlõja üttele poplau-lukõist nii tähtsäs, et autorilõ õnnõ suuvi?

Kõivu Madis.

RAHMANI JAN

Madissõ sisemädsesest sunnist luudu näütemängu omma suurõmba ku lihtsäle hää teksti

Edimäst kõrda puttu ma Kõivu Madissõ luuduga kokko aokirä Akadeemiä kaudu, ku sääl ilmu kunagi Madissõ tekst päälkiräga «Meil aiaäär-ne tänavas. Analüüs».

Tuu herät mu seen suurõ poolõhoitmisõ ja avvustusõ. Tiatrikooli aigu sai tuud sis ka esitedüs ja ildampa Võro harrastustiatrin lavastusõs säetüs («1 x 1», esietendüs 1998 Kreutzwaldi muusõumin).

Parhilla, ku olõ tennü jo päält 60 lavastusõ, saa iks üteldä, et Kõivu Madis om siiäni jäänü kõgõ võimsambas (draama)kiränikus, kink luuduga ma kokko olõ puttunu. Ja katõ timä näütemängu lavastust, «Ennolat» (Võru Teatriatelj, 2003 / Raadioteater, 2004) ja «Castrozzat» (Võru Teatriatelj, 2007), piä ma uman arõn-gun kõgõ tähtsambäs.

Madissõ teksti omma jo nigu põhaldä kao, esi maailmu ja salahuisi täüs. Lihtsä om sin-nä är uppu, a ku su tuukrikell

om õigõlõ hellü säet, sis võiva kogõmusõ olla väega inspireer-vä ja müstilidse. Madissõ maailmu man om kõgõ tähtsamb paik. Inemise paik-likkus om tähtsamb, ku timä ao-likkus ja inem-likkus. Seo paiga-võti om avitanu naid tekste ka lava pääle tuvva, selle et kõik mu Kõivu-lavastusõ omma tettü Võrol ja Võromaa kontekstin. Tarvitõn «muukravvas» ka paik-likku kiilt. Seo om liht-sambäs tennü naidõ maailmu mano minekit ja omgi vist olnu seo «tuukrikell».

Üts läbijuuskva asi, miä eristas Madissõ luudut ilm-essümälä töisi draamakirä-nigõ umast, om nägemüslükus. Valgusõ ja vafo piiri pääl olõk. Kõgõ tähtsambä omma sais, ruum, rütm, miä uman kuunkõlan mõösõ väega lum-jalõ. Pääle tuu viil tekste mitmõtasandilisu. Traagi-ka ja koomika, filosoofia ja egäpääväelo, korgõ ja madala läbipõlmuminõ. Mõttõruumõ

TUBINA TAAGO, lavastaja

haarõ ja geniaalnõ kirotamisõ-mõistminõ. A timä näütemängu olõ-i määndsegi well-made-play, nä olõki-i periselt kirotoitu lava pääle tuumisõs, a luudu sisemädsesest sundusõst. Ja seo tege nä suurõmbas ku lihtsäle hää tiatriteksti.

Võrokõisi Vargamäe

Mi, võrokõisi Vargamäe om Kõivu Madissõ luud Põlva-lähküne Pekri talo, kon 20. aastasaa alostusõn eläs kuvvõ-latsõlinõ pere, kiä om taha Kiuma ja Tännässilmä külä piiri pääle talokutussõ ostnu. Pere olõ-i peris harilik. Esä Jakob om ka pekri ja nii küdsetäs saia ja leibä, midä viiäs

müügile Põlvahe ja Võrolõ.

Talolatsõ tahtva oppi, koolin kävvü, iks üttest töistõ, ministeeriumikoolist gümnaasiummi, gümnaasiumist maamõõtjidõ kuuli, maamõõtjidõ koolist ülikuuli. A miä nii talost saa, kiä saa peremehe!?

Kõivu Madissõ mälehtüisi-uurmisõ raamadu tõnõ jago «Kähri kerko man Pekril» kujutaski joba aigu ja ilma,

midä Madis, eestiaignõ lats Pekri talon, esi mälehtäs. Tä om kirotanu, et kotussõ, kohe sa suurõst pääst tulõt, saat sa valli. A nuu kotussõ, kohe sa trehvät latsõpõlvõn, kotussõ, kon mängit, sääl omma kõik äsa absoluutsõ katõgoorilidusõga, sääl kotsin vältmälä ja tuu peräst ka igävädse.

ALLASÕ TIIA

Kos parhilla Kõivu Madissõ luudut nätä-kuulda saa?

Madissõ sünnyaastapäävä aigu saa mitmõn paigan timä luudu-ga tutväs saia. Mõnõ võimalu-sõ:

Helüait

Võro instituut om alostanu helüaida täitmist. Helüait om kotus internetin, kon hoiõtas ja kohe pantas mano üleslin-distidüt võro kiilt. Helüaida edimäste salvõ om kullõmisõs üles pantu jupikõisi Kõivu Madissõ võrokeelidsest kirändüs-loomingust. Kae ja kullõ: helüait.ee.

Näütüs

Tartoülikooli Physicum'i gale-riin (W. Ostwaldi 1, Tarto liin)

om 5.12.2019 kooni 2.01.2020 valla Kõivu Madissõ 90. sünnyaastapääväle pühendet maalinäütüs «Madis Kõivu ruum». Lisas muulõ olf Madis ka uma näoga kunstnik, kiä om maalnu ligi 300 maali. Näütüsele omma vällä validu Madissõ tüü, midä saa panda märksõnnu «metafüüsiline ruum» ala.

Tiatri

TaInan Eesti Draamatiatri mängukavan om joba mahla-kuust saani Kõivu Madissõ ja Lõhmusõ Aivo kirotoit näütemäng «Põud ja vihm Põlva kihelkonnas nelätõistkümnendä-

mä aasta suvõl». Tükü säädse lava pääle Pedajasõ Priit. Kae ligembält: draamateater.ee.

Tarton Vanemuisõ väikun majan om püüne pääle tuud Kõivu Madissõ ja Vahingu Vaino kirotoit näütemäng «Faehlmann», lavastaja Kasterpalu Margus. Kae ligembält: vanemuine.ee.

Raadiotiatri

Kuuldõmäng «Haug». Puul-päävä, 7. jõulukuul kell 19.05 Vikerraadion, pühapäävä, 8. jõulukuul kell 7 Raadio 2n.

Kuuldõmäng «Ketas». Pühä-päävä, 8. jõulukuul kell 15.05 Klassikaraadion.

Ma osta nii, et maa om must!

Minevä riidi peeti mi maal kah suurõ larmiga musta riidit. Ma ei tiia täpsele, mis päiv tuu sääne om, vist kostki Ameerigamaalt peri suur müümisepeido, kon meelütädäs inemiisi iks inämb asju ostma. A taa ei olõ viil kõik! Tulõman om jõlulaig, mis kah päämidsest äri, asju ostmisõ usku kuulutas. Ja ka tuu ei olõ viil kõik! Ku jõulu läbi saava, nakkasõ pallõdõn paikun jäl allahind-lusõ, miä õks ja viil ostma kutsva.

Päält musta riidit tulf uudis, et timahava om taal pääväl väega pallo kaupa ostõtu. Ameerikan ostõti tuul pääväl internetist kaupu umbõs poolõ aasta Eesti riigieelarvõ suurõdõ raha iist. Ja toda kõkkõ viil inne iispäivä, ku vahtsõnõ kampaania kõrran internetist ostmisõ päiv Ameerigamaal läbi tetti ja viil suurõm-ba raha iist asjo ostõti.

Päämidse äsa, midä ostõti, olli telefoni. Tämbädse ao telefon ei olõ inämb kõlistamisõs mõtõld. Tuu om meelelahutuskeskus, mink üts tähtsämpi funktsioonõ om inemiisile vahtsidõ asju päähämäärmine. Seo om kinnine tsõõr: ostat vahtsõ telefoni, miä pand su märkmä jäl vahtsõ telefoni ostmisõ pääle, ja nii mugu lõppõmalda edesi.

Periselt inemise muidogi ostõtuist asjust õnnõligumbas ei saa. Saa ei kõrraga kattõ telefonni kraapsada, ei jõvva lõunas kattõ praati süvvä ja ei olõ vaia ka kattõ kirstu, ku ütškõrd sinnäpoolõ läät. Om hoobis nii, et suur ostminõ või tetä inemise õnnõtum-bas, selle et pääle kõiki naid riidit, jõulumüüke ja vahtsõaasta allahindluisi või haiguta pangakonto pääl suur mustas mulk. Ja tuu või meelee peris mustas aia.

RAHMANI JAN,
Uma Lehe päätoimõndaja

UMALEHT

Tulõ vällä egä katõ nädäli takast neläpäävä.

Toimõndusõ aadrõs: Tartu 48, 65609, Võro liin

E-post: info@umaleht.ee, tel 78 222 21

Kodoleht: umaleht.ee

Mofovihk: facebook.com/umaleht

Päätoimõndaja: Jan Rahman, tel 56 922 841
jan@umaleht.ee
Abitoimõndaja: Kaile Kabun, info@umaleht.ee
Keeletoimõndaja: Laivi Org, laiviorg@gmail.com
Latsinuka toimõndaja: Mariko FASTER, latsinukk@umaleht.ee

Uma Lehe toimõndusõ kolleegium:
Tiia Allas, Külli Eichenbaum,
Aapo Ilves, Kaido Kama,
Ülle Kauksi, Rainer Kuuba,
Evar Saar.

Välläandja: SA Kultuurileht, kl.ee
Tellimine: Express Post AS, tellimine.ee, tel 617 7717

KULDSÕ SÕNA

Hää lugõja!

2020. aastaga alostusõst nakkas ilmuma „LR kuldsari“, miä tuu lugõjidõ ette valiku Loomingu Raamatukogun läbi ao ilmunu raamatist vahtsõn vällänägemisen.

LR kuldsarja saat osta esieränis hää hinnaga ütten mõnõ kultuurivälläandõ aastatelmisega.

Kae tingimuisi ligembält
www.tellimine.ee/kuldsari
vai kõlista 6177717, kuvvõ aastakümne mägõsõna „LR kuldsari“

LR kuldsari
kuvvõ aastakümne lemmigu

Book covers shown: JAROSLAV HASEK, INGMAR BERGMAN, TOMMASO CAMPANELLA, MILAN KUNDERA, PIERRE BAYARD, GOTTSCHE LOWE LESSING.

Pulga Jaani mõtõlus

Pinnest ja ütiskun-nast läbisegi

Eesti aokirändüs om hindäle vabatahtlikult võtnu ütiskunna ketipini nime ja paistus tuu üle esiki uhkõ olõvat. Üts prantsusõ kuning ollõv kunagi ütelnü: «Riik – tuu olõ mina!» Küländ tagasihoitlik ütõlus; miis es tulõ praalma, et ütiskund – tuu olõ mina. Tämbädse Eestin pais-tus ollõv õigõ mitmiid, kel suu tahtnu vällä üldä: ütiskund, tuu olõ mina. Kaugõltki mitte ainult aokiränikõ siän. Mõni üt-leski vällä, noidõ kotsilõ passis üldä: taa om Aabramit nännü.

Võtami sis ütiskunna mudeli. Hulk rahvast tulõ kokku midägi tegemä vai tähistämä. Niikaua om kõik kõrran, ku tulõ vällä, et ütõs om tulihingeline Reformieräkunna, tõnõ EKRE fänn. Nuu püürdvä taplõma, lahutaja umakõrda ja varsti taplõsõ pia kõik. Mis juhtus, kui noil inemiisil kõigil pini ütten omma? Pini võtva asja väega isik-likult, uma peremiist tulõ kaitsa egan olukõrran, kasvai elu hinnaga. Nii et pini taplõsõ umavahel, mehe-naasõ umavahel. Tuus aos, ku inemiisil tapõlusõst villänd saa, om kats-kõlm pinni sandis purõtu. Ütel omgi õnnõstunu uma elu peremehe iist õhvõrda, kuigi pe-remiis om hoopis Elurikkusõ Erä-kunna puult.

Kuis om lugu ketipini hauk-misõga? Näütõses või tuua üte kimmä pini haukmise-eelistüse. 1) Toonõkurg. 2) Harvester. 3) Naabrimehe autu. 4) Naabrimis esi. 5) Egäsugudõ liinasaksa. 6) Lamba, kui nimä vartest huu-vi pasese. 7) Repän, kui tä tiigi veeren partse hiil. 8) Rebäse vai kähriku helü. 9) Roti, kiä müüdä juhtmiid juuskva. 10) Võõra kassi. Tuu om ainult top-10, pääle noidõ om viil tuhat muud asja vai eläjät.

Ütesõnaga: õigõ ketipini lõugas vahetpidämädä ja mää-nestki rahhu ei olõ. Kui säänest pinni tsipa opada, sis vast jätt naabrimehe ja timä autu rahulõ, aga kuimuudu tiit talle selges, et toonõkurõlõ nigunii midägi tetä ei saa ja harvesteri ei tasu kah hauku, sääl om raha takan, aokiräniku kah tedä ei putu.

Agä kui pinile nuu asja selges jõuat tetä, sis tä jo ei olõ kuigi-muudu ütiskunna ketipini, sis tä om peremehe pini. Nii om aokirändüsega kah. Ütiskunna ketipini om tuu, kiä esihinnäst surnus purõ. Kui mullõ säänest näüdatäs, sis ma ütäl: «Näet, ime küll, olf olõman jah, agä inämb ei olõ.» Vai sis tõnõ varjants: näüdäke mullõ paari-kõlmõküm-mend aokiränikku, kel kolleeege hambajäle hõngulõõri pääl. Ja kon om tuu, kiä surnus purõti?

Üts sort pinne siski või kandi-diiri ütiskunna ketipini nime pääle, agä noid ei peetä inämbüs-te ketin. Nimä haukva ainult sis, ku kuuldva töisi pinne haukmist, tiidmälä, midä täpselt haugu-tas. Või-olla et Eesti aokirändüs pidägi silmän noid pinne.

Halldor Laxness om ülnü umbõs nii, et miist, kel pinni ei olõ, ei saa peris õigõs mehes pitä. Mu arust kää tuu ütõlus vastapite: pini, kel peremiist ei olõ, ei olõ määnegi pini.

Eesti aokirändusel om pere-miis ja ütiskund tuu olla ei saa.

PULGA JAAN

Kae ka 21.11 Uma Lehe juhtkirja.

Bergmanni Karille vehverkoogi

RAHMANI JAN

Urvastõ kandi käsituimeistri Bergmanni Karille tege päämidsest rahvuslikku käsituud ja Vana-Võromaa rahvarõivit, kudu kangast ja juhendas käsituutsõori. A aig-aolt miildüs tälle ka tortõ ja kuukõ kütsä. No, innejõulu aol pakk tä ka iloside võrokeelitside pühhisuuvõga vehverkuukõ.

Bergmanni Karille.

«Pühädesuuvõga vehverkuukõ ole tennü joba mitu aastat, a minevä aasta mõtli, et võis ju võru kiilt rohkõmb avvu sisse nõsta ja vehverkuukõ pääle kah panda. Inemisiile miildü, et säääl võru keeli pääle olf kirutõt, tuu teküf herevüst,» seletäs Karille. Nii otsusf tä ka seo aasta pühhisuovi kuukõ pääle võro keelen panda.

Tuud, midä ja kuimuudu täpsele kirota, arof Karille Eichenbaumi Külliga Võro instituudist. Nii valõ nä ütenukun välilä ütlemise, miä koogi pääle pasnu. Kuukõ pääle saiva kirä «Hää lats», «Hää memm», «Lämmind süänd!», «Valgust henge!» ja muu pühhi-aigu pasva üteliuse.

Pildi ja soovi trükitäs vehverkuukõ pääle nigu täämbädsel aol iks – massinaga. «Massinas, mis pilte trükk, om värviprinter, mille hariligõ värve asõmõl omma söögivärvi ja paprõs om tärlüesest ja tsukrust kokku pres-sit papõr, miä passis süvva,» seletäs tä koogi ilosast tege-mise tehnikat vallalõ.

Urvastõ kandi rahvas saa Karille tettüid vehverkuukõ osta tüüpäiviti Urvastõ seldsima-jast. Ja alatõn 9. jõulukuust omma neo vehverkoogi saia ka Võrol, MTÜ Vana-Võromaa Käsitüü kõrraldõdul jõulumüügil. Tuu tulõ Võro insti-tuudi saalin (Tarto uulits 48). Päält Vana-Võromaa käsitüü ja söögikraami saa säält osta ka võrokeelitsit raamatit ja plaatõ. Täpsebät teedüst jõulumüügi kotsilõ saa kaia seo lehe 1. leheküle päält kuulutusõst.

Karille tettü võrokeelitside pühhisuuvõga vehverkoogi.

PILDI BERGMANNI KARILLE MOLOVIHU LEHE PÄÄLT.

Hüvä nõu

Maahaina võim. Perämäne jago

Et ravivist maahainust api saia, seletä näide pruukmisõ viise.

Keedüs

Panõ kaussi rohohaina, vala kuum vesi pääle ja tambi peenikeses nigu pudõr. Rohoputro võit panda haigõ kotusõ pääle. Mähi kinni, nii et är ei sata. Näütüses jakkõ pääle või panda lämmind majoraaniputro ja paistusõlõ külmä salveiputro.

Mähüs

Kõgõpäält tetäs tõmmis, mink-jaos võetas rohohainu, pandas kuum vesi pääle ja lastas tunn aigu tõmmada. Sis kurnatas ja jahutõdas. Saad vedeligu sisse hämmätäs rätõ vai rõivas, mis pitsitõdas kuivõmbas ja pandas haigõ kotusõ pääle. Näütüses kummõlimähüs kõlbas silmä- ja nahapalanigõ kõrral ja koirohomähüs sinitses lüüdüisi kotussidõ pääle.

Kompress

Mähüsse ja kompressi vahe um tuu, et mähüssele ei panta pergamenti pääle, tä jahutas. A kompressile pandas pergament pääle, sis tä lämmistäs ja tedä tarvõtõdas paisidõ ja kulunüisi jakkõ pääle.

Kasvõ mõjo välastpuult

Naha pääle või esi häti kõrral panda ka värskit takja-, kapsta-, paisõ-, mädäroika-, raudroho-, varõmöroho- ja tülehelehti. Olõ nännü, kuis paistusõ kõrral olõ põlvõ üm-bre kõüdedü kapstalehe. Järg-mädsel pääväl olõ kapstalehe är kuionu ja põlvõ olf paistusõ alla lännü.

Sissehengämine

Sisse saa hengädä esi häti kõrral mitmõsugumaidisi aurõ. Avitasõ nä iks läbi nõna ja suu kopsu minevä õhu kaudu. Kiivide kardokidõ aur um üts lõpmalda hää asi. Tege kurgu õkvalt pehmes ja hengämise kerges.

Ku um noho, avitas tükes tet-tüisile tsesnokõlõ pääle valõdu kuuma vii aur. Et aur lakja es lännü, panõ käterätt üle pää.

Nigu nätä, umma inemise mit-mit maahainuga rohõtsõmisõ viise välilä märknü. Egäüts saa esi pruuvü, mis tälle kõgõ pa-rõмбаhe passis ja mis avitas.

URMI AILI

Märdikuu olf Võro latsiaian Sõlõkõnõ perimüst täüs

KIRSI EVE, LEPINDI ÜLLE
Võro latsiaian Sõlõkõnõ

Märdikuu om rikas ummi tähtpäivi poolõst ja latsiaian om kõgõ olnu kotus, koh peetäs rahvakalendri päivi, mis toova välilä uma kodokandi põlist kiilt, kultuuri ja kombit.

Süküs om kõgõ pümmemb aig, a tuust huulmada sai märdikuust Sõlõkõsõ latsiaian peris rahvalik kuu ja tegemiisi jakku nii latsilõ ku vanõmbilõ.

Märdikuu tegemiisi man saa ei üle ega ümber märdi- ja katripäävast. Nigu joba kombõs om saanu, käve märdi ja katri tõisih rühmih küläh.

Esieräldiselt teküs olf võro keele nääl. Rühmä kutsiva küllä vanaimä ja vanaesä, kõ-

nõldi vana ao jutussit, loeti võrokeelitsit juttõ ja laulti laulõ. Mõnõh rühmäh olf üles säet õkvalt nigu muusõdum, koh sai mängi vanaoliidsi asjoga.

Kõik seo olf alostusõs vana ao nädälile. Edimält tetti val-lalõ ilmadu uhkõ vanaoliidsi asjo näütüs. Latsõ ja vanõmba saiva asjo kaia, imehtellä ja kumpi.

Teküs olf päiv, ku latsõ ja tüütäjä panni sälgä rahvaligu rõiva ja latsiaian päivä alostõdi ütitselt saalih perimüshummokuga, mille iistvidäjä olf tädi Malle.

Nädälihe mahtu ka perimü-sõdäk, mis olf täüs põnõvit tüütarri: sai kütsä kakku, tetä käsituud, oppi võro kiilt läbi lustiliidsi ja põnõvidõ mängõ, laulda perimüslaulõ ja tandsi perimüstansõdõ.

Märdikuu tegemise omma

Perimüshummok timahava märdikuul Võrol Sõlõkõsõ latsiaian.

PILT ERÄKOGOST.

jäänü sääl taadõ, a joba om tu-lõman teküs jõuluku.

Pidäge tuud meelen, et pä-kädsi joba toimõndasõ, nii et

jäämi lummõ uutma ja talvõ-pühist häädmiilt tundma.

Priinime lugu

Rubriigin kõnõldas perekunnanimmi periolõmisõst ja tähendüesest.

Kallus

Seol nimel om täämbädsen Ees-tin 69 kandjat. Taad panti mitman paigan ja võeti ka eestistämisel, a või usku, et Vahtsõliinast peri suguvõsa om kõgõ suurõmb. Vahtsõliinan panti seo nimi u 1820 Misso kandi tuuaolidsõn Laasi talun ja Saagri külän par-hillatsõn Haanin. Haani Kallastõ külän panti Kallas, tuud muiduki külänime perrä, a külänimi uma-kõrda om saad vanast edenimest, mitte (mäe)kaldõst. Ka Kasarit-san pant Kallasse tulõ edenimest.

1638 olf edenimi Kallus elun viil Põlvän: Kallusz Navil ja Kal-lus Koiola külän. Haanin elli Kal-lase Jürgen ja Saalussõn Kallusz

Hindrich'i poig Jaan. Paar-kolm põlvõ varahampa, 1563 olf ede-nime Галасъ ja Каласъ Valgõ-palon (Loosi kant), Каласъ Saa-lussõn ja Калусъ Viitnän. Haanin olf puustus, kon olf elänu Каласъ Сикаевъ (*Sika Kallas). Kiä nuu Kallas- ja Kallus-nimelidõs olf?

Nii Misso kandi kaonu talunimi Laasi ku säääl pant priinimi Kallus piässi tulõma samast juurõst – pühämehenimest Nikolaus. Kas Laas ja Kallus mäleti samma ede-vanõmbat vai om tuu juhulinõ kokkusattuminõ, tuud ei tiä.

Särevere mõisan Tüiril 1835 pant Kallus või olla esiki samasu-gust peritollu. Marja Kallasmaa kirotas, et eesti perenimi Kallus või olla tulnu ka priinimest Gal-

lus (Saarõmaal Põide khk Audla mõisan ja Harjumaal Kosõ khk Harmi mõisan). Gallus om ka saksa nimi ja muialgi Öuruupan levinü, tuu alussõs om latinakee-line liignimi Gallus, miä tähendäs gallialast, Gallia elänikku.

Aoluun olf olõman ka pühä Gallus, Iiri munk ja pühamiis, a tuntusõlt saa-i tedä muiduki võr-rõlda pühä Nikolausõga Myra lii-nast, keskaolidsõ Võromaa keelen pühä Kallassõ vai Kallussõga. Nimekujõ om täl väega hulga, meil Niklus ja Setomaal Mikul, Klaus, Klaas, Laas jne, a vanao-lidsõ Võromaa ütele nimekujulõ om kõgõ ligembäl hoobis prantsu-sõ nimekuju Colas [kolaa].

SAARÕ EVAR

Tulõ ja olõ osalinõ näutemängõn

KARILATS
VABAÕHUMUUSEUMIN

6.-21. jõulukuud 5.-

Suurõ süämega jõulusukk

TEEDÜS JA KOKKOLEPMINE
7970 310, 5210 671 või
polvamaca@wi.ee

